

3. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения. – М.: Флинт-Наука, 1998. – 230 с.

4. Кримська Г. І Шляхи підвищення професіоналізму та продуктивності діяльності майбутнього педагога Проблеми формування особистості вчителя та шляхи його підготовки до всебічного розвитку учня: Тези доповідей науково-практичного семінару. - Луцьк, 1989. - С. 57-59.

5. Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1989.

6. Моделирование педагогической ситуации // Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. – М., 1984. – 281 с.

7. Радул В.В. Соціально-педагогічна зрілість. – Кіровоград: «Імекс ЛТД», 2002. – 242 с.

8. Радул В.В., Кравцов В.О., Михайліченко М.В. Основи професійного становлення особистості сучасного

вчителя: Навчальний посібник. – Кіровоград: «Імекс-ЛТД», 2007. – 252с.

9. Сластенин В.А. Профессионализм учителя как явление педагогической культуры // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 12. – с.4-16.

10. Сластенин В.А. Рефлексивная культура и профессионализм учителя // Педагогическое образование и наука. – 2005. – № 3. – С.37-43.

11. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В.В.Радула. – К.: “Екс.Об”, 2004. – 304 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мазур Неля Іванівна – Молодий науковий співробітник держбюджетної теми «Діагностика особистості вчительських кадрів».

Наукові інтереси: проблеми формування професіоналізму майбутнього викладача педагогіки.

ПОТЕНЦІЙНО-АКТУАЛЬНА ПРИРОДА ОБДАРОВАНОСТІ: ДИДАКТИЧНА СКЛАДОВА ПЕРЕХОДУ ОБДАРОВАНОСТІ З АКТУАЛЬНОЇ В ПОТЕНЦІЙНУ

Тетяна МАНТУЛА (Кіровоград)

У статті розглянуто процесуальний аспект організації урочної та позаурочної навчально-пізнавальної діяльності учнів з огляду на потенційно-актуальну природу обдарованості.

В статті раскрыто процесуальний аспект організації урочної та внеурочної учебно-познавательной деятельности учащихся с учетом потенциально-актуальной природы одаренности.

Ключові слова: потенційна обдарованість, актуальна обдарованість, перехід обдарованості з потенційної в актуальну.

Постановка проблеми. У сучасній світовій та українській освіті проблема підтримки й розвитку обдарованості розглядається науковцями й учителями як один із пріоритетних напрямів їх фахової психолого-педагогічної діяльності. Варто зауважити, що актуального звучання набули різні складові проблеми, зокрема, різноаспектне дослідження феномену обдарованості та теоретико-практичне представлення способів цілеспрямованого її розвитку. Щодо реалізації останнього, то, на нашу думку, добір дидактичного інструментарію найдоцільніше здійснити з огляду на наявну в наукових джерелах класифікацію видів обдарованості за ступенем сформованості (актуальна, потенційна; здібність, обдарованість, талант, геніальність); формами вияву (явна, прихована); віковими особливостями (рання, пізня); видами діяльності й домінуванням сфер психіки, що її забезпечують (соціальна, розумова, академічна, трудова, творча, фізична); широтою виявлення в різних видах діяльності (загальна, спеціальна) [4].

Аналіз актуальних досліджень. Предметно зупинимось на розкритті виду

обдарованості, що стосується ступеня її сформованості й трактується з урахуванням сутнісного змісту понять «потенційна обдарованість» та «актуальна обдарованість».

За М. Гнатко, природа актуальної обдарованості пояснюється з огляду на те, що це близька до оптимальної система поліприродних (таких, що мають психічну, фізіологічну та іншу природу) особливостей індивідуума, котра є одним з продуктів його взаємодії з середовищем (в широкому розумінні змісту терміна), в якому від народження протікає життєдіяльність, і яка забезпечує суб'єкту безпосередню можливість реалізувати життєву активність з високим рівнем адекватності та успішності.

А відтак, актуальна обдарованість характеризує людську істоту і як індивідуума, тобто представника певного соціуму, і як суб'єкта, носія активності з відповідною констеляцією особистісних здатностей, здібностей, спроможностей, схильностей та спрямованостей (інтересів, мотивів).

На переконання В. С. Бажанюк, Л.В. Кунгурцевої [1], актуальну обдарованість можна представити як систему, яка є продуктом взаємодії людини з середовищем, забезпечує реалізацію її життєвої активності в успішній діяльності та підтримується високим рівнем адекватності до умов її здійснення.

За М.П. Щетиніним, сутність розвитку актуальної обдарованості полягає в тому, що здібність до одного виду діяльності складається зі спроможностей до інших, тому талант може розумітися як синтез множини талантів. З огляду на це, завдання з розвитку кожної здібності має бути одночасно й задачею розвитку «побічних» здібностей.

Щодо потенційної обдарованості, то цей вид обдарованості розглядається як високоорганізована, певною мірою (в залежності від рівня прояву обдарованості) наближена до оптимальної, вроджена констеляція, система анатомо-морфологічних та фізіологічних особливостей індивіда (задатків у широкому розумінні, включаючи вроджені потреби та вроджений енергетичний ресурс організму), котрі являють собою вроджені передумови високого рівня адекватності, економності та успішності життєвої активності даного індивіда.

А відтак, потенційна обдарованість характеризує людську істоту саме як індивіда, тобто, як біологічний організм відповідного виду. До неї, зокрема, можна віднести генетично визначені діапазони, диференційованість та міру адаптивної урегульованості чутливості відповідних вроджених структурно-функціональних систем людського організму, їхню, знову ж таки, генетично визначену пластичність та органічну взаємоузгодженість.

В. С. Бажанюк, Л.В. Кунгурцева [1] аналізують потенційну обдарованість як систему анатомо-фізіологічних та морфологічних ознак особистості, які є вродженими передумовами високого рівня адекватності та успішності її життєвої активності.

Актуалізація потенційної обдарованості залежить від ряду факторів, до яких науковці відносять об'єктивні умови життєдіяльності суб'єкта; динаміку реалізації потенційної обдарованості; ранню ідентифікацію феномену; розгляд процесу переходу обдарованості з потенційної в актуальну, як такого, що характеризується індивідуальністю за формою і способом протікання.

Мета статті. Охарактеризувати процесуальну складову процесу переходу обдарованості з потенційної в актуальну.

Виклад основного матеріалу. Попередньо зазначений процес може здійснюватися за реалізації будь-якої із форм організації навчання, скажімо, відокремленого навчання обдарованих дітей (організація процесу навчання здійснюється в спеціальних навчальних закладах); спільно-відокремленого (обдаровані діти навчаються у спеціальних групах чи класах, що безпосередньо відкриваються в загальноосвітніх навчальних закладах) чи спільного навчання (обдаровані діти здобувають освіту разом із однолітками в звичайному класі).

Під час моделювання процесу навчання, в процесі реалізації якого створюються умови для переходу обдарованості з потенційної в актуальну, доцільно враховувати те, що поділ

обдарованості на потенційну й актуальну є умовним і реалізується з метою розгляду становлення феномену в динаміці; процес перетворення потенційної обдарованості в актуальну розглядається як психологічний і суспільний процес індивідуальний за формою та способом здійснення; об'єктивні умови життєдіяльності особистості сприяють реалізації потенційних здібностей або нівелюють їх розвиток; рання ідентифікація обдарованості має позначитися на проектуванні подальшого розвитку дитини; розвиток обдарованості особистості має проектуватися з урахуванням результатів дослідження психологічної природи дитини, її індивідуальної неповторності, своєрідності, унікальності.

Конкретизуючи останнє, варто наголосити на тому, що діагностика рівня сформованості актуальної обдарованості здійснюється з використанням прямих, непрямих, проектних методів і методик, стандартних інтелектуальних тестів та різних комплексів психологічних тестів. Також з метою діагностичного вивчення проводяться спостереження, запроваджується природний (лабораторний) експеримент, аналізуються продукти діяльності дітей тощо. Варіативність діагностичних засобів пояснюється тим, що ефективному розвитку обдарованої особистості сприяє не стільки вимірювання кількісних показників тих чи інших здібностей, скільки вивчення їх якісного прояву та тих чинників, що впливають на процес їх становлення.

Зазначене попередньо доцільно конкретизувати змістом тези С.Л. Рубінштейна про те, що успішність само по собі ніяк не можна перетворювати на критерій обдарованості. Різна успішність учнів може бути обумовлена різними причинами – інтересом до навчання, який зумів викликати педагог, попередньою навчальною підготовкою і т.п., а зовсім не тільки їхніми здібностями. Тому одні й ті ж самі успіхи різних учнів можуть бути показниками різних здібностей, і за одних і тих самих або рівних здібностей їхні успіхи можуть бути різними. Для того, щоб скільки-небудь обґрунтовано говорити про обдарованість дітей за успішністю їхньої роботи, темпами їх просування і т.п., необхідно врахувати умови їхнього розвитку, а не тільки досягнуті результати. Лише співвідносячи результати з умовами, за яких вони досягнуті, можна опосередковано скласти думку про обдарованість.

За В.А. Моляко, підходи до вивчення обдарованості визначаються такими її проявами, як: домінування інтересів і мотивів; емоційна зануреність у діяльність;

наявність відповідних вольових зусиль; загальна й естетична задоволеність від процесу і продуктів діяльності; розуміння сутності проблеми, задачі, ситуації; несвідоме, інтуїтивне («позалогічне») рішення проблеми; стратегіальність (особистісні можливості продукувати проекти) в інтелектуальній поведінці; багатоваріантність рішень; швидкість прийняття рішень, прогнозів, формулювання оцінних суджень; мистецтво знаходити, вибирати (винахідливість).

Зважаючи на вищевикладене, теоретико-практичної значущості набуває системно-інформаційний (синергетичний) підхід до розвитку обдарованості, реалізація якого дозволяє докорінно змінити процес навчання шляхом його оптимізації, оскільки його проектування здійснюється на основі врахування кількості та якості інформаційних сигналів, що поступають ззовні, при цьому наголос робиться на розвивальних ресурсах цих сигналів, на їх здатності активізувати ті чи інші механізми розвитку вихованців, котрі мають включатися в якомога більшу кількість розвивальних середовищ (за принципом «талант – це синтез талантів»), які синергійним чином взаємопотенціюють одне одного.

Системно-інформаційний підхід у цілому базується на усвідомленні доцільності здійснення раннього розвитку дитини шляхом створення інформаційно-насиченого середовища та сприймання дитини як відкритої дисипативної системи, розвиток якої спричинюється (окрім внутрішніх, генетично зумовлених сигналів) специфічними сигналами зовнішнього середовища, що, стимулюють швидкий розвиток певних особистісних психічних структур, котрий здійснюється завдяки динамічному процесу взаємного обміну енергією та інформацією [1, с.161-162].

Розкриваючи змістово-процесуальну складову переходу обдарованості з потенційної в актуальну, слід зазначити, що дидактичні впливи стосуються як проектування й реалізації психолого-педагогічної, медичної та фізичної складових персоналізованої стратегії розвитку актуальної обдарованості дитини, так і створення умов для подальшого розвитку зазначеного виду обдарованості та попередження раннього її «згасання».

Отже, на процес переходу потенційної обдарованості в актуальну суттєвий вплив має сформованість індивідуальних особистісних структур психіки дитини; перебування в сприятливих соціальних умовах, зокрема у креативному оточенні; цілеспрямований розвиток сенсорно-перцептивних, мнемічних та мисленневих процесів особистості; створення соціально-психологічних умов, адекватних природі розвитку обдарованості;

стимулювання прояву та створення умов для переходу обдарованості з потенційної в актуальну під час активної урочної та позаурочної навчально-пізнавальної діяльності.

У контексті проектування персоналізованої стратегії актуального розвитку обдарованої дитини суспільно-особистісної, теоретико-практичної значущості набувають системні та систематичні вивчення розвитку й функціонування психічних процесів дитини; проведення спостережень за станом її психічного й фізичного здоров'я; формування адекватного сприймання нею себе й оточуючих; розвиток її емоційно-вольових процесів; формування стійкої й сильної потреби в активній пізнавальній діяльності й постійних вправляннях у певних видах діяльності з систематичним ускладненням завдань; формування бажання до самопізнання з метою розвитку здібностей; закріплення індивідуальних схильностей і виявлень; формування самостійності й уміння вчитися; формування стійкої потреби в фізичному тренуванні тіла та раціональному харчуванні.

Характеризуючи психолого-дидактичний вплив, що здійснюється з метою виявлення, формування й розвитку потенційної обдарованості учнів, варто зробити акцент на проектуванні, моделюванні та здійсненні процесу навчання, орієнтованому на розвиток здібностей кожного із вихованців у процесі їх залучення до різних видів розумової, соціальної, академічної, трудової, творчої, фізичної діяльності з активізацією тих сфер психіки, що забезпечують активно-результативне виконання відповідних дій.

А відтак, пріоритетні напрямки діяльності педагога спрямовуються, перш за все, на створення умов для розвитку потенційної обдарованості та переведення її в актуальну; визначення актуального розвитку здібностей дитини; виявлення динаміки її успіхів у різних видах діяльності; розвитку загальних і спеціальних здібностей в урочний і позаурочний час.

Слід акцентувати увагу на тому, що здійснення навчання відповідно до психолого-педагогічного цілепокладання, яким передбачено забезпечення переходу обдарованості з потенційної в актуальну, має базуватися на цілеспрямованому розвитку як загальних, так і спеціальних здібностей особистості, якісно своєрідне інтегрування яких спричинює за певних умов виникнення можливостей для досягнення учнем успіхів у тому чи іншому виді діяльності.

Діагностичне обстеження, що передують проектуванню й моделюванню процесу навчання в контексті переходу обдарованості з

одного виду в інший, проводиться з метою виявлення актуального та перспективного розвитку здібностей кожної дитини; визначення способів надання їй допомоги в пізнанні своїх загальних і спеціальних здібностей, інтелектуальних та фізичних можливостей, пізнавальних інтересів, потреб; активізації прагнення до самопізнання, самовдосконалення та самоосвіти.

А відтак, повторні діагностичні обстеження варто здійснювати для встановлення доцільної дії дібраного дидактичного інструментарію; визначення необхідності в певних корекційних змінах; забезпечення керівництва процесом переходу потенційної обдарованості в актуальну тощо.

Одним із способів практичного представлення окресленого можна вважати підхід, запропонований І.П. Підласим. На думку науковця, проектування й моделювання процесу навчання має здійснюватися з використанням макета багаторівневого плану. Сутність реалізації підходу полягає в складанні поурочного плану на трьох-чотирьох рівнях складності, тобто передбачення видів навчально-пізнавальної діяльності для учнів сильної, середньої, слабкої груп та обдарованих, і відбиття у поурочному плані, з одного боку, загального для всіх, а з іншого, того особливого, що необхідно враховувати й виконувати для найбільш успішного навчання школярів, віднесених до різних груп. З огляду на зазначене, диференціація та індивідуалізація розглядаються не як одноразовий педагогічний прийом, а як цілісна система дій протягом усього уроку, що забезпечує кожному учневі комфортне навчання та досягнення ним максимально можливих результатів [3, с.596].

На думку автора статті, моделювання процесу навчання, спрямованого на розвиток обдарованості учнів, найкращим чином здійснювати з огляду на складові поліфункціональної діяльності вчителя та різні види учіння вихованців. Відповідно сутність добору дидактичного інструментарію полягатиме, з одного боку, у створенні умов для переходу обдарованості з потенційної в актуальну, а з іншого, у подальшому розвитку актуальної обдарованості дітей [2].

Як приклад практичної реалізації процесу розвитку обдарованості в позаурочний час можна вважати участь учнів у Відкритій демонстраційній олімпіаді автора І.С. Чернецького [5]. Основна мета проведення заходу полягає в моделюванні креативного середовища, функціонування якого сприяє формуванню психічних процесів, активізованому розвитку загальних і спеціальних здібностей, реалізованості інтелектуального

потенціалу кожного з учасників демолімпіади шляхом різнорольової самореалізації в процесі вирішення конкретно окреслених проблем або виконання пропонованих завдань.

Враховуючи той факт, що проведення Відкритої демонстраційної олімпіади розглядається її автором як форма, що забезпечує керувану навчально-пізнавальну активність учнів у позаурочний час, реалізація основного цілепокладання якої трактується в контексті навчально-розвиваючих, а не контролюючих факторів особистісно-світоглядного становлення підростаючого покоління, доцільним є об'єднання учнів для взаємодії в синектичних групах з урахуванням різноаспектності їх пізнавальних уподобань, інтересів, нахилів, здібностей. Зазначений підхід є ефективним з огляду на забезпечення умов для функціонування групи як відкритого системного утворення, складовими якого є учні, котрі активно взаємодіють між собою та з оточуючим середовищем і у такий спосіб виконують завдання демолімпіади. У цілому участь учнів у Відкритій демонстраційній олімпіаді можна розглядати як засіб створення умов для переходу обдарованості з потенційної в актуальну.

Висновки. Розкриття сутнісного змісту потенційно-актуальної природи обдарованості було здійснено нами з метою привернення уваги до того, що обдарованість – це системна якість особистості, що розвивається упродовж життя, є якісно своєрідним поєднанням здібностей, від яких залежить можливість досягнення успіху в тому чи іншому виді діяльності. Відповідно навчання, у процесі здійснення якого досягається позитивний результат, має, у першу чергу, характеризуватися відмовою від діагностики відбору обдарованих і переходом до діагностики розвитку обдарованості в урочній та позаурочній навчально-пізнавальній діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бажанюк В. С., Кунгурцева Л. В. Проблеми розвитку потенційної обдарованості та актуальної обдарованості учнів / В. С. Бажанюк, Л. В. Кунгурцева // Виявлення та підтримка обдарованості учнів загальноосвітньої школи : матеріали наук.-практ. конф., Тернопіль, 24–26 черв. 2009р. К. : ТОВ «Інформаційні системи», 2009. – С. 160–166.
2. Мантула Т. І. Моделювання уроку в контексті складових процесу навчання / Т. І. Мантула // Наукові записки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – С. 214–220. – (Серія: Педагогічні науки, вип. 77., Пч.)
3. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології : [інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти] / І. П. Підласий. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2006. – 616 с.
4. Селевко Г. К. Енциклопедія образовательных технологий / Г. К. Селевко. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – С. 708–719. – (у 2 кн., кн. 1).

5. Чернецький І. С. Відкрита демонстраційна олімпіада – методика, цілі, завдання / І. С. Чернецький // Наукові записки. – Кіровоград : РВЦКДПУ ім. В. Винниченка. – 2007. – С. 239–243. – (Серія: Педагогічні науки, вип. 72).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мантула Тетяна Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики середньої освіти Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського.

Наукові інтереси: проблеми теорії навчання.

РОЛЬ ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ-ПРИРОДОЗНАВЦІВ У РОЗВИТКУ ЗМІСТУ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Аліна МАРТИН (Кіровоград)

В статті розкривається роль та значущість педагогічної спадщини Россмеслера, Юнге, Отто Шмейля, В.Лая у розвитку змісту природничої освіти.

В статтє раскрывается роль и значимость педагогического наследия Россмеслера, Юнге, Отто Шмейля, В.Лая в развитии содержания естественного образования.

Ключові слова: природнича освіта, природничі дисципліни, середня освіта, зміст освіти, навчальний план, методика викладання.

В умовах перебудови в усіх сферах суспільного життя нашої держави дедалі більше зростають вимоги до якості загальної освіти. Аналіз нормативних документів свідчить, що зміст навчання природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах України, який склався десятиліттями, забезпечує високий рівень підготовки учнів, що є запорукою отримання ними високоякісної фахової підготовки. Водночас зміни в науці, техніці й виробництві періодично висувають нові вимоги до підготовки фахівців з природничих дисциплін, що спонукає до модернізації змісту загальної природничої освіти.

Історіографія наукових досліджень проблем змісту середньої природничої освіти і її розвитку засвідчує їх важливість на всіх історичних етапах. Водночас, аналіз наукових джерел другої половини ХІХ – початку ХХ століття свідчить про різноманітні педагогічні погляди і позиції стосовно змісту та методики викладання природознавства у середній школі.

Увести природознавство до навчального плану школи змусили історичні умови, а саме: потрібно було розвивати економіку країни, використовуючи народні багатства; виникла необхідність у підготовці фахівців, які могли б застосувати ці знання в практичному житті. У тісному зв'язку з уведенням природознавчої освіти у школі виникає й розвивається методика викладання природознавства.

Незважаючи на те, що природознавство було внесено в навчальний план школи набагато пізніше, ніж інші навчальні предмети, історія шкільного природознавства та його

методики надзвичайно багата цікавими подіями, а саме:

1) питаннями шкільного природознавства та його викладання досить часто займалися керівники держави;

2) велися суперечки стосовно предмета на сторінках преси;

3) питання викладання природознавства цікавило не лише учителів початкової і середньої школи, але й багатьох видатних діячів освіти, з цією метою скликалися педагогічні з'їзди.

Неможливо назвати інший навчальний предмет, з питань викладання якого б точилася гостра й напружена боротьба як політична, так і класова. Залежно від результатів цієї боротьби досить часто змінювалося положення викладання шкільного природознавства та його методики. З того часу, коли шкільне природознавство входило до складу філософії і після його самостійного існування в шкільному навчальному плані, йому намагалися надати практичного, утилітарного характеру.

У вітчизняній педагогічній науці проблема вивчення змісту природничої освіти, зокрема дослідження теоретичних засад й окремих практичних аспектів викладання природознавства у середніх навчальних закладах стає предметом уваги вітчизняних та зарубіжних науковців другої половини ХІХ – початку ХХ століття.

Теоретичні ідеї щодо змісту природничої освіти та методики викладання природознавства у середній школі знайшли відображення у наукових працях зарубіжних природознавців.

Серед зарубіжних дослідників, чії ідеї поширювались і в Російській державі, проблему розвитку природничої освіти вивчали Россмеслер, Юнге, Отто Шмейль, В.Лай та ін.

Починаючи із середини ХІХ століття, в Росії були зроблені перші спроби впровадження нового напрямку у викладанні природознавства – синтетичного, засновником